

شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های توسعه صادرات محصولات کشاورزی به بازار روسیه

الناز عاشری*^۱، زهرا امیری^۲، رضا اسفنجاری کناری^۳

چکیده

برنامه‌ریزی استراتژیک به جهت وجود محیط رقابتی در تجارت بین‌الملل از اهمیت بسزایی برخوردار است. در سال‌های اخیر با پر رنگ شدن اهمیت بالای توجه به مسائل اکولوژیکی و مدیریت منابع، سیاست‌های اقتصادی کشور بر صادرات با محوریت رقابتی، تمرکز یافته است. بر این اساس شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های توسعه صادرات محصولات کشاورزی به بازار کشورهای همسایه از جمله روسیه از اهمیت و ضرورت بالایی برخوردار است. به این منظور از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) استفاده شد و با جمع‌آوری پرسشنامه از افرادی که در زمینه صادرات متخصص بودند، اقدام به رتبه‌بندی چالش‌های توسعه صادرات محصولات کشاورزی به بازار روسیه شد. نتایج نشان داد که صادرات کالاهای بی کیفیت با وزن ۰,۱۱۳ رتبه اول را در میان معیارها دارد و معیارهای سخت‌گیری روسیه بر سر استانداردهای کالاهای ایرانی ۰,۱۰۲ و تعرفه‌ها و عوارض گمرکی بالا با وزن ۰,۰۸۶ به ترتیب در رده‌های دوم و سوم قرار گرفتند. در پایان پیشنهاد شد سرمایه‌گذاری‌های مالی و انسانی بیش از عوامل دیگر در جهت بهبود کیفیت کالاها و رعایت استانداردهای صادرات انجام گیرد.

واژه‌های کلیدی: صادرات، تحلیل سلسله‌مراتبی، اولویت‌بندی، روسیه، چالش‌های صادرات.

۱ دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشکده علوم کشاورزی، دانشگاه گیلان. Email: elnazasheri3@gmail.com

۲ استادیار اقتصاد کشاورزی، دانشکده علوم کشاورزی، دانشگاه گیلان.

۳ استادیار اقتصاد کشاورزی، دانشکده علوم کشاورزی، دانشگاه گیلان.

مقدمه

در دنیای سراسر رقابت امروز، موفقیت هر ملت در گرو درک و شناخت از امکانات موجود و بهره‌گیری بهینه از آنها به منظور رشد و توسعه بیشتر در همه ابعاد و زمینه هاست و این امر مهم در کشور ایران نیز که سالیان دراز است تکیه بر درآمدهای نفتی داشته، بسیار ضروری و حیاتی به نظر می‌رسد. جامعه‌ای که می‌خواهد پایداری اقتصادی و استقلال خود را در جهان امروز حفظ کند نیاز به درآمد از منابع و امکانات دیگری دارد که باید شناخته شوند و به منظور رشد و توسعه آنها برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری و اقدامات موثری را انجام دهد و از درآمد ناشی از این محصولات که زاینده خلاقیت‌های فردی و اجتماعی است، استفاده نماید. این امر مهم در درجه اول به تحقیق در مورد شناخت منابع، موانع و امکانات و در درجه دوم به برنامه‌ریزی برای دستیابی به بهره‌وری بالاتر و اقدام سریع‌تر در به انجام رساندن این برنامه‌ها، نیاز دارد (بینشان^۱، ۱۹۹۸). از طرفی صادرات در حالی که عملکرد شرکت از جمله حجم فروش، سهم بازار، سودآوری و موقعیت رقابتی را بهبود می‌بخشد، روی سطوحی از استخدام، درآمدهای ارزی، توسعه صنعتی و رفاه ملی هم به طور مثبت تأثیر می‌گذارد. با توسعه جهانی شدن و ادغام اقتصادی در میان کشورها، صادرات یکی از مهم‌ترین استراتژی‌های بین‌المللی کردن شرکت‌ها و اقتصادها شد. مدیران شرکت‌ها برای رقابت در بازارهای داخلی و همچنین خارجی باید مسائل و موانع متعدد صادراتی و نتایج آنها را روی توسعه صادراتی شرکت درک کنند. این مساله برای سیاست‌گذاران هم به منظور اتخاذ برخی اقدامات برای حذف یا حداقل کاهش آثار آنها دارای اهمیت است.

مباحثی که در اقتصاد کشور ما در بخش کشاورزی مطرح است به لحاظ دارا بودن قابلیت‌ها و ظرفیت‌های قابل توجه این بخش از اهمیت خاصی برخوردار بوده و به لحاظ نقشی که در تأمین مواد غذایی مردم و تهیه مواد اولیه برخی از صنایع دارد، شایان توجه است. این موضوع زمانی بیشتر حائز اهمیت است که به نقش چند کارکردی بودن بخش کشاورزی و تأثیری که در تأمین توسعه روستایی ایفا می‌کند توجه خاصی مبذول داریم. با توجه به اینکه یکی از هدف‌های اساسی برنامه توسعه، گسترش صادرات غیرنفتی است و محصولات کشاورزی از عمده‌ترین کالاهای غیرنفتی به شمار می‌آیند لذا در این مقاله سعی شده است با توجه به اهمیت موضوع جهت افزایش توسعه روستایی و افزایش رفاه خانوار روستایی، متغیرهای تأثیرگذار بر رشد بخش کشاورزی را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم. در بین متغیرهای مورد نظر صادرات، بخش کشاورزی، بدلیل نقشی که در تأمین منابع ارزی مورد نیاز دارد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است

¹ Binshan

روش تحقیق

فرآیند تجزیه و تحلیل سلسله مراتبی (AHP)¹ روشی منعطف، قوی و ساده است و برای تصمیم‌گیری در شرایطی مورد استفاده قرار می‌گیرد که معیارهای تصمیم‌گیری چندگانه، انتخاب بین گزینه‌ها را با مشکل مواجه می‌سازند. روش تحلیل سلسله مراتبی یکی از جامع‌ترین سامانه‌های طراحی شده برای تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه است. زیرا این تکنیک امکان فرموله کردن مسئله را به صورت سلسله مراتبی فراهم کرده و همچنین امکان در نظر گرفتن معیارهای مختلف کمی و کیفی در مسئله را دارد. این فرآیند گزینه‌های مختلف را در تصمیم‌گیری دخالت می‌دهد و امکان تحلیل حساسیت روی معیارها و زیرمعیارها را فراهم می‌آورد. علاوه بر این، بر مبنای مقایسه زوجی بنا نهاده شده است و قضاوت و محاسبه‌ها را تسهیل می‌کند. همچنین میزان سازگاری و ناسازگاری تصمیم را نشان می‌دهد که از مزایای ممتاز این تکنیک است. همچنین دارای یک مبنای تئوری قوی و بر اساس اصول بدیهی بنا نهاده شده است (Ghodsi pour, 2000).

توماس ال- ساعتی (۲۰۰۹) این روش را بر اساس تحلیل فکری انسان برای مسائل پیچیده، ارائه نموده است. در یک مسئله تحلیل سلسله مراتبی در بالاترین سطح، هدف قرار دارد. در سطوح میانی معیارهای اصلی و فرعی قرار می‌گیرند.

روش AHP بر مبنای سه اصل تجزیه، مقایسه جفتی و جمع‌بندی و اولویت‌بندی گزینه‌ها استوار است. بر مبنای اصل تجزیه یک مسئله پیچیده با در نظر گرفتن معیارهای مورد نظر به منظور حل مسئله به طور متوالی به زیرشاخه‌هایی تقسیم شده و به این ترتیب ساختار درخت تصمیم‌گیری شکل می‌گیرد. در این روش معیارهایی که دارای اهمیت بیشتری باشند در ردیف‌های بالاتر ساختارهای شاخه‌ای قرار می‌گیرند که خود این معیارهای اصلی به معیارهای فرعی دیگری تقسیم می‌شوند. در نهایت این معیارهای فرعی به وسیله شاخص‌هایی که در پایین‌ترین قسمت ساختار قرار دارند، نسبت به یکدیگر سنجیده می‌شوند. بر مبنای اصل دوم، معیارها با استفاده از جدول وزن‌دهی دو به دو با هم مقایسه می‌شوند و وزن آنها مشخص می‌گردد. در مرحله نهایی، اولویت‌بندی گزینه‌ها بر مبنای معیارها و وزن آنها انجام می‌گیرد. به طور کلی فرآیند تحلیل سلسله مراتبی را می‌توان در شش مرحله اصلی شامل تشکیل درخت سلسله مراتبی، تعیین معیارها، زیرمعیارها و جایگزین‌ها، گردآوری داده‌ها، عملیات محاسبات داده‌ها، تحلیل حساسیت و نرخ ناسازگاری ترسیم و اجرا نمود (Ghodsi pour, 2000).

معیارهای اصلی در نظر گرفته شده در این تحقیق بر اساس نظر خبرگان عبارت بودند از:

۱. تعرفه‌ها و عوارض گمرکی بالا
۲. نبود پروتکل مشترک بین گمرک ایران و گمرک روسیه
۳. عدم تابعیت گمرک آستاراخان از قوانین بین‌المللی
۴. مشکلات واردات فرآورده‌های دامی
۵. سخت‌گیری روسیه بر سر استانداردهای کالاهای ایرانی
۶. کمبود شرکت‌های توانمند صادراتی در محصولات کشاورزی

¹Analytical Hierarchy Process

۷. نبود فرهنگ جداسازی مالکیت از مدیریت در صادرات
 ۸. صادرات از محل سرریز مصرف داخل (عدم تولید متناسب با نیازهای بازارهای صادراتی)
 ۹. افت ارزش روبل
 ۱۰. صادرات کالاهای بی کیفیت و عدم وجود استانداردها و الزامات صادرات جهت حفظ و پایداری بازار روسیه
 ۱۱. حمل و نقل محصولات کشاورزی و غذایی (نبود زیرساختها و تجهیزات لازم نظیر کانتینرهای یخچالی در حمل و نقل ریلی، کمبود کامیونهای حمل و نقل مجهز به کانتینر، پایین بودن امکانات حمل و نقل دریایی و همچنین توقف طولانی مدت در مرز بازرگان و نهایتاً گران بودن هزینه حمل و نقل)
 ۱۲. عدم بیمه محصولات کشاورزی ارسالی به روسیه توسط کشور مذکور
 ۱۳. نبود موافقتنامه تجاری بین ایران و روسیه
 ۱۴. بانک و برقراری روابط مالی بین ایران و روسیه (انتقال ارز حاصل از صادرات)
 ۱۵. زمان صدور روادید تجاری در مناسبات ایران و روسیه
 ۱۶. غیرقابل پیشبینی بودن برخی سیاستهای اقتصادی ایران
 ۱۷. قیمت تمام شده محصولات به دلیل هزینههای بالای تولید، تورم، هزینههای بالای تامین مالی، مشکلات حمل و نقل و...
 ۱۸. حاشیه سود پایین صادرات
- اولویت بندی و وزن دهی این معیارها با استفاده از پرسشنامه های توزیع شده در بین افراد خبره و متخصص با تجربه صورت گرفت. در شکل ۱ نمودار درختی معیارها جهت اولویت بندی نشان داده شده اند.

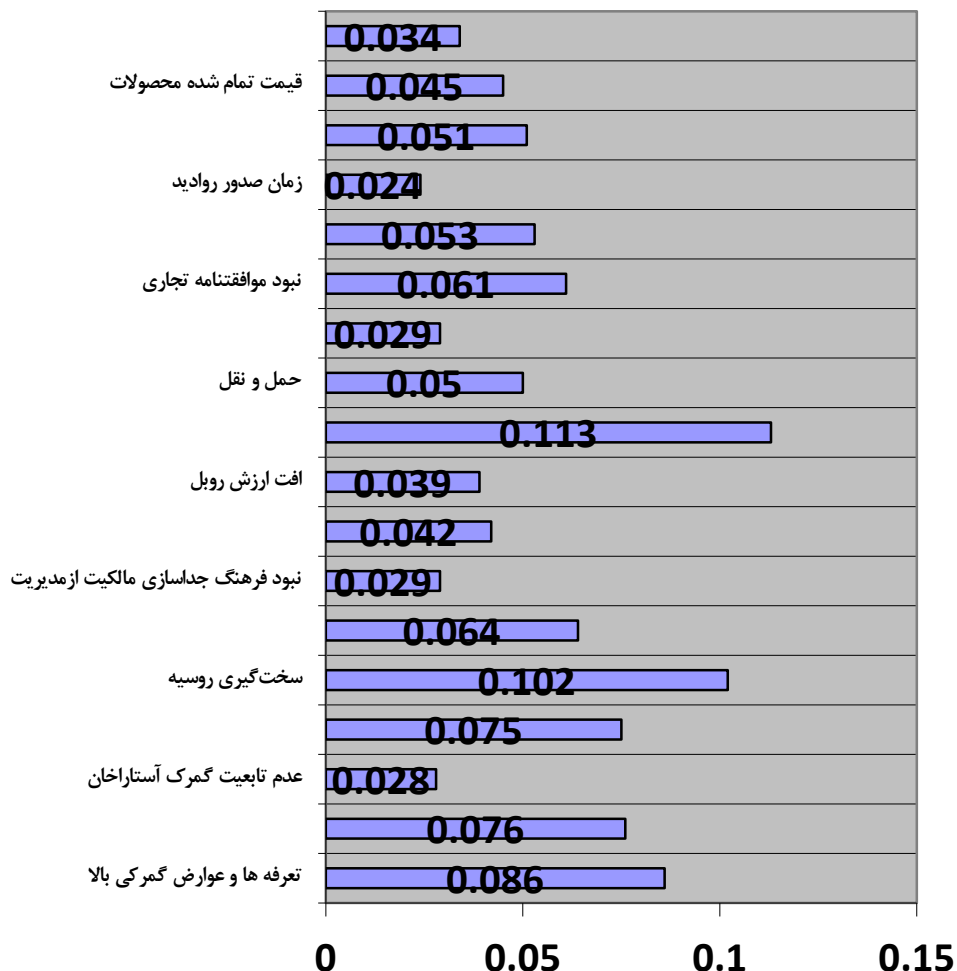
برای اولویت بندی این معیارها پرسشنامه هایی طراحی شد و در اختیار افراد متخصص قرار داده شد. از آنجا که AHP مبتنی بر تصمیم گیری گروهی می باشد، بر اساس ماتریس مقایسات زوجی جمع آوری شده از پرسشنامه ها، ماتریس تلفیق شده گروهی، که اساس محاسبات بعدی را تشکیل می دهد، تنظیم گردید. با توجه به اینکه میانگین

مناسب‌ترین قاعده برای ترکیب قضاوت‌ها در AHP است، از آن برای ترکیب نظرات استفاده شد و ماتریس تلفیق شده گروهی مقایسات زوجی، که بیانگر اهمیت معیارها بر اساس نظرات پاسخ‌دهندگان است، تهیه گردید (جدول ۱).

۱																				
	۱/۵	۳/۴	۱/۸	۰/۸	۱/۸۶	۲/۲۶	۱/۲	۲/۳	۰/۶۳	۲/۴	۳/۴	۱/۳	۱/۹۳	۲/۷	۱/۲۵	۱/۴۶	۲/۲۶	۲/۲۶	۱	
		۲/۸	۱/۷۶	۰/۸۱	۱/۳۶	۲/۶۶	۲	۲/۱	۰/۵۳	۲	۳/۴	۱	۱/۴۳	۲/۶	۱/۷	۱/۳۶	۲/۲۶	۲/۲۶	۲	
			۰/۴۹	۰/۳	۰/۴۸	۰/۹۶	۰/۶۳	۱/۱۱	۰/۴۴	۰/۶۳	۰/۷	۰/۴۸	۰/۳۴	۰/۹۶	۰/۷۵	۰/۳۷	۰/۵۶	۰/۵۶	۳	
				۳/۰۶	۱/۹۰	۲/۳۶	۱/۸	۱/۸	۰/۴۴	۱/۳۵	۲/۱۶	۱/۱۳	۱/۲۹	۲/۳	۱/۲۸	۰/۸۶	۱/۷۶	۱/۷۶	۴	
					۳/۰۶	۳/۴۶	۳/۴	۳/۰۵	۱/۰۳	۲/۷	۳/۱	۱/۷	۱/۹۳	۳/۶	۲/۱۵	۲/۴۶	۳/۰۶	۳/۰۶	۵	
						۲/۸	۲/۰۶	۲/۶۵	۰/۶۵	۱/۸	۳	۱/۰۳	۱/۴۶	۲/۷	۱/۴۱	۱/۳۰	۱/۶	۱/۶	۶	
								۰/۷۵	۰/۲۸	۰/۸۱	۱/۵	۰/۴۷	۰/۳۹	۱/۳	۰/۴۶	۰/۷	۰/۷۳	۰/۷۳	۷	
								۲/۱۵	۰/۳۴	۱/۲۱	۲	۰/۷۱	۰/۷۸	۱/۶۵	۰/۷	۰/۸۷	۱/۰۸	۱/۰۸	۸	
									۰/۳۴	۱/۷۵	۲	۱/۰۳	۰/۹۳	۱/۸	۰/۴۸	۰/۹۷	۰/۹۹	۰/۹۹	۹	
										۳/۴	۳/۸	۲/۲	۲/۵	۳/۴	۲/۴۵	۲/۴۶	۳/۰۶	۳/۰۶	۱۰	
											۲/۶	۱/۳۶	۱/۶۶	۳	۱/۴۱	۱/۶۶	۱/۷۶	۱/۷۶	۱۱	
												۰/۶۶	۰/۷۱	۱/۷۶	۱/۲۵	۰/۵۳	۰/۷۳	۰/۷۳	۱۲	
													۱/۸	۳	۱/۵۸	۲/۰۶	۲/۲۶	۲/۲۶	۱۳	
														۳/۴	۱/۶۱	۱/۵۶	۱/۶۶	۱/۶۶	۱۴	
															۰/۵۶	۰/۶۷	۰/۴۸	۰/۴۸	۱۵	
																۲/۰۴	۲/۶۶	۲/۶۶	۱۶	
																	۱/۸	۱/۸	۱۷	
																			۱۸	

تحلیل و اولویت بندی این داده ها با استفاده از نرم افزار EXPERT CHOICE انجام شد. در مقایسه معیارها نسبت به هدف، صادرات کالاهای بی کیفیت و عدم وجود استانداردها و الزامات صادرات جهت حفظ و پایداری بازار روسیه با وزن ۰/۱۱۳ رتبه اول را در میان معیارها دارد و معیارهای سخت‌گیری روسیه بر سر استانداردهای کالاهای ایرانی، تعرفه ها و عوارض گمرکی بالا و ... در رده های بعدی قرار گرفتند (نمودار ۲).

نمودار ۲: اولویت و وزن معیارها

نرخ ناسازگاری که نشان دهنده قابلیت اعتماد اولویت های حاصل از مقایسات است برای مطالعه حاضر صفر محاسبه شده است. همان طور که می دانیم این نرخ باید کمتر از ۰/۱ باشد که حاکی از این است که ماتریس های گروهی از سازگاری قابل قبولی برخوردار می باشند.

نتایج و بحث

اولویت بندی چالش های توسعه صادرات محصولات کشاورزی با توجه به شاخص های ۱۸ گانه که گفته شد به ترتیب عبارتند از:

۱. صادرات کالاهای بی کیفیت و عدم وجود استانداردها و الزامات صادرات جهت حفظ و پایداری بازار روسیه
۲. سخت گیری روسیه بر سر استانداردهای کالاهای ایرانی
۳. تعرفه ها و عوارض گمرکی بالا
۴. نبود پروتکل مشترک بین گمرک ایران و گمرک روسیه

۵. مشکلات واردات فرآورده‌های دامی
 ۶. کمبود شرکت‌های توانمند صادراتی در محصولات کشاورزی
 ۷. نبود موافقتنامه تجاری بین ایران و روسیه
 ۸. بانک و برقراری روابط مالی بین ایران و روسیه (انتقال ارز حاصل از صادرات)
 ۹. غیرقابل پیشبینی بودن برخی سیاست‌های اقتصادی ایران
 ۱۰. حمل و نقل محصولات کشاورزی و غذایی (نبود زیرساخت‌ها و تجهیزات لازم نظیر کانتینرهای یخچالی در حمل و نقل ریلی، کمبود کامیون‌های حمل و نقل مجهز به کانتینر، پایین بودن امکانات حمل و نقل دریایی و همچنین توقف طولانی‌مدت در مرز بازرگان و نهایتاً گران بودن هزینه حمل و نقل)
 ۱۱. قیمت تمام شده محصولات به دلیل هزینه‌های بالای تولید، تورم، هزینه‌های بالای تامین مالی، مشکلات حمل و نقل و ...
 ۱۲. صادرات از محل سرریز مصرف داخلی (عدم تولید متناسب با نیازهای بازارهای صادراتی)
 ۱۳. افت ارزش روبل
 ۱۴. حاشیه سود پایین صادرات
 ۱۵. عدم بیمه محصولات کشاورزی ارسالی به روسیه توسط کشور مذکور
 ۱۶. نبود فرهنگ جداسازی مالکیت از مدیریت در صادرات
 ۱۷. عدم تابعیت گمرک آستاراخان از قوانین بین‌المللی
 ۱۸. زمان صدور روادید تجاری در مناسبات ایران و روسیه
- پیشنهاد می‌گردد سرمایه‌گذاری‌های مالی و انسانی بیش از عوامل دیگر در جهت صادرات کالاهای باکیفیت و رعایت استانداردها و الزامات صادرات جهت حفظ و پایداری بازار روسیه استفاده شود چرا که این عامل بیش از هر عامل دیگر در این امر مهم تاثیرگذار است و بهتر است که سرمایه‌های کشور در جهت رفع چالش‌های مرجح اختصاص داده شود و ما به علت کمبود سرمایه بهتر است در بهینه‌ترین حالت ممکن سرمایه‌های کشورمان را استفاده کنیم.

منابع

- باقری، ا.ا.، چیدری (۱۳۷۹). بررسی صادرات فرش دستبافت و عوامل مؤثر بر رکود آن در ایران. مجموعه مقالات سومین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران. دانشکده کشاورزی. دانشگاه مشهد: ۳۰۳-۲۹۱.
- جوانبخت، ع.، ح. سلامی (۱۳۷۹). رابطه علیت بین صادرات و بهره‌وری در ایران: مطالعه موردی محصول پسته، مجموعه مقالات سومین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران. دانشکده کشاورزی. دانشگاه مشهد: ۵۰۹-۴۹۷.
- خسروی، ا. (۱۳۷۹). بررسی رابطه بین رشد صادرات و بهره‌وری تولیدات محصولات کشاورزی ایران: مطالعه موردی پسته. زعفران و خرما، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز.

خسروی، ا.، ج. ترکمانی (۱۳۷۹). تخمین تابع عرضه صادرات پنبه و بررسی رابطه بین صادرات، بهره‌وری و تولید آن، مجموعه مقالات سومین کنفرانس اقتصاد کشاورزی، مشهد: ۴۹۷-۵۰۹.
قطمیری، م. ا.، خاوری (۱۳۷۹). انحراف واقعی ارز از مقدار تعادلی و صادرات بخش کشاورزی: مطالعه موردی ایران (۱۳۵۰-۱۳۷۵). مجموعه مقالات سومین کنفرانس اقتصاد کشاورزی مشهد: ۶-۴۴۲.

Ghodsipour, S. 2000. Analytical Hierarchy Process (AHP). Amirkabir University publication center. (In Farsi).

Mookergee, R. (1997). Export volume, exchange rate and global economic growth: The Indian experience, Applied Economics Letters, 4: 425-429.

Nehra, V., D. Dharshwar (1993). New estimates of total factor productivity growth for eighty three industrial and developing countries, working Paper, International Economics Department, World Bank, New York.

Saaty, T. L. 2009. Decision making for managers. (Translation). Ali Asghar Tofigh. Industrial management publication. Tehran. (In Farsi).

Sarwar, G. and G. D. Anderson (1990). Estimating U.S. soybean exports: A simultaneous supply-demand approach, Journal of Economic Studies, 17: 41- 56